

שיעורי הרב הנזיר לאמונות ודעות

מאמר שלישי: בצווי ובאזהרה

נרשמו על ידי: הרב יעקב אריאל *

א. תכלית ההצלחה והטוב

מחקרם של הימדברים התחלק לשני חלקים: האחד - באב אל תואחיד - שער הייחוד, והשני - באב אל עדל - שער הצדק. שני אלו שייכים לתחומי המטפיזיקה והמוסר; שהרי הפילוסופיה הכללית עסקה בשלשה דברי עיקריים: ההיגיון - **לוגיקה**, המוסר - **אתיקה**, והאלהות - **מטפיזיקה**.

גם רס"ג מחלק את מאמריו בדרך זו. עד עתה עסק במטפיזיקה. מעתה עוסק הוא **בתיאודיציה** ובאתיקה (המוסר הא-להי והאנושי). המאמרים הראשונים - עם המאמר השישי, מאמר הנפש - הם עיוניים-**תיאורטיים**, ואילו שאר המאמרים הם **פרקטיים**-קונקרטיים. המדע העוסק בפרקטיקה הוא המוסר או בלע"ז **מורל** או אתיקה. על כל דבר הנמצא במציאות יש לשאול ארבע שאלות:

א. **החומר**. ממה הדבר עשוי?

ב. **הצורה**. מהי צורתו של הדבר?

ג. **הפועל**. מי עשהו?

ד. **התכלית**. לשם מה עשהו?

* הערת המערכת: שיעורים אלה נרשמו על ידי הרב יעקב אריאל בשנת תשי"ז. הוספנו כותרות דומות לכותרות המופיעות ברשימות של הרב הנזיר עצמו המופיעות בגיליון זה, בכדי להקל על ההתמצאות במהלך השיעורים בהשוואה לאותן רשימות.

אותן שאלות יש לנו לשאול על המציאות בכללה, על העולם. והשאלה הקשה ביותר - הראשונה לשאלה והאחרונה לתשובה - היא שאלת התכלית: לשם מה נברא העולם? רס"ג משתמש - במקום המילה 'תכלית' - במילה 'עילה'; כלומר: סיבה. התכלית היא גם הסיבה; כי משום שאדם רוצה דבר מה, הוא עושה מעשה שיביאהו לתכלית זו. א"כ התכלית היא גם הסיבה שדחפה את אותו אדם לאותו מעשה.

וכבר הקשה רס"ג קושיא זו בסיומו של מאמר החידוש (מאמר א פרק ד; מהדורת הרב קאפח עמ' עה), ותירץ שלושה תירוצים:

א. באמת אין תכלית לעולם. זאת היא גם דעת הרמב"ם במורה נבוכים (ג, יג), שאין למצוא תכלית לבריאה אלא היא רק התגלמות של רצון הבורא.

ב. כדי להראות את החכמה ולגלותה.

ג. לתועלת הברואים במה שמנהיגם ויעבדוהו.

כאן תופס הוא כתירוץ האחרון בסוף המאמר הראשון. תרוץ זה קשור בהשקפתם של בני האדם בימי הביניים, שכל הנמצא במרכז הוא העיקר והתכלית, ולכן הסבירו שכדור הארץ הוא **גיאוצנטרי** ושהאדם הוא **אנתרופוצנטרי**, אם כן האדם הוא העיקר בכל הקוסמוס כולו (עי' אוה"ק ב' עמ' תלג-תלד).

ב. יסוד העבודה

רס"ג מניח שמטרת המצוות היא להקנות לאדם אושר מושלם. אך ממילא נשאלת השאלה: אם מטרתן היא האושר, מדוע ניתנו כל כך הרבה מצוות, שהטורח והצער בקיומן רב הוא, מוטב היה לו יכלנו להשיג את האושר בלא טורח. כל הדיון בשאלת האושר קשור קשר הדוק לדברי **אריסטו**, בספרו העוסק בשאלת המוסר, הנקרא בשם: **"אתיקה ניקומכיה"**. ספר זה מחולק לעשרה מאמרים, והוא קראו על שם בנו ניקומכוס, שנקרא כך בגלל שנצח במלחמה. ניקו = מנצח, מכוס = מלחמה. בעברית כונה הספר בשם **"ספר המידות"**. מהו מוסר? - לעשות טוב, להגיע לטוב העליון. טוב עליון זה מזדהה אצל אריסטו עם **האושר**. הכינוי לאושר אצל אריסטו הוא **אוינ'מוניה**, שפירושו הוא: "המלאך הטוב" (אוי = טוב, ד'מון = מלאך), מזל טוב. בתנ"ך, ובעיקר בתהילים, משתמשים בביטוי "יראת ה'" במקום "מוסר". את ספרו פותח אריסטו במשפט: "כל מלאכה וכל לימוד, גם כל מעשה וכל בחירה הוא לתאוות מעשה טוב. על כן יפה הגדירו את הטוב מה שהכל נכסף אליו". הטוב המקובל אצל רבים הוא האושר. אבן-תיבון משתמש בתרגומו במילה "הצלחה" במקום אושר. האושר האמיתי הוא הנצחי (האושר הזמני הוא אושר מזויף), והוא מה שנקרא בספרנו "ההצלחה המתמדת".

על שאלת ריבוי המצוות עונה רס"ג שהנאת האושר מרובה יותר דווקא כשהיא מושגת על ידי טורח, מאשר כשהיא ניתנת כמתנת חסד ללא כל טירחה, בבחינת "נהמא דכיסופא",

"ועל כן היטה אותנו בוראנו אל החלק שירבה את תועלתנו על ידי נתינת שכר על מעשה (גמול) שהוא כפל תועלתנו אשר תהיה על לא מעשה".

אריסטו כתב בספרו ש"המעלה העליונה היא בפעולה"; אך אין הוא מתכוון כרס"ג לפעולה מעשית, לעמל כפיים ולעבודה גופנית, אלא להסתכלות שכלית. העבודה הרוחנית, העיון והמחקר, הם התכלית, והמעשים הם רק אמצעים להכשיר את הנפש לפעולה זו. לא כדרכנו דרכו. אנו אומרים ההיפך, ש"גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" (בבא קמא יז, ב). מעלתו של העיון היא בכך שמביא הוא לידי מעשה.

רבים שואלים: למה הורדה הנשמה הזכה ארצה וחברה לגוף השפל והעכור? אולם לפי דברינו אין קושיא זו קיימת. כי העיקר הוא המעשה, וכיצד אפשרי המעשה ללא גוף? אריסטו חי ביוון בתקופה בה נחשבה העבודה לביזיון והעבדים נמצאו במדרגה שפלה ובזויה רק בגלל שעיקר תפקידם בעולם היה לעבוד. אפלטון ואריסטו הורו ש"לעבדים אין נפש", ושהם מכונות בעלות כוח חיים, ואילו המכונה היא עבד ללא רוח חיים. "המעלה הגדולה ביותר היא הבטלה" - כותב אריסטו בספרו זה. הבטלן הוא "**בונית סכולקטי**", כלומר: מורה, אדם הפנוי ממלאכה כדי שיוכל ללמוד וללמד. זהו גם פירושם של ה"עשרה בטלנים" במסכת מגילה, שהם עשרה אנשים הפנויים מעבודה בכדי שיוכלו ללמוד ולעסוק בצרכי ציבור.

ג. הפעילות העיונית

שתי השקפות שררו בין פילוסופי יוון: האחת - **הדינמית**, מיסודו של **הרקליט**, והשנייה - **הסטטית**, בראשותם של **האליאטים**. אך מקובלת היתה בעולם העתיק ההשקפה הסטטית: הכל נח, ועל כן הבטלה נחשבה לטבעית, נורמלית ורצויה. העולם המודרני סובר בדיוק ההפך, כהשקפה הדינמית, ועל רקע זה צמחה "תנועת העבודה", שסיסתה היתה העבודה, עמל הכפיים. וכשמה כן היא: "תנועה", מכיון שהרעיון שלה מבוסס על רעיון התנועה. **פרדיננד לסל**, מחבר הפרוגרמה של תנועה זו, חיבר גם ספר על "הרקליט הכהה" (האפל), ואין זה מקרה. השראתו של הרקליט, שהעולם הוא דינמי, חפפה על לסל גם כשהגה את רעיון "תנועת העבודה".

גם המדע כולו חוזר ומוכיח את רעיונו של הרקליט: האטומים, האלקטרונים והמולקולות נעים במהירות עצומה. הקוסמוס כולו נע. הכל פושט צורה ולובש צורה. אין דבר עומד על מקומו ללא שינוי ותנועה. השקפות אלו חדרו גם למדע הסוציולוגיה ויצרו את המהפכות החברתיות של הדורות האחרונים.

זהו גם מה שרס"ג מתרץ, שעיקרן של המצוות הן העבודה והטורח, והאושר האמיתי גנוז דווקא בטרחה המרובה, בעבודה.

